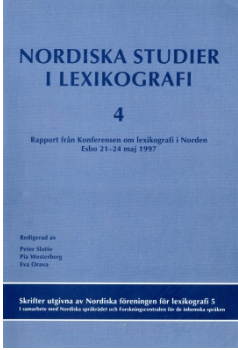

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	"Jag har inte riktigt tålamod att slå upp i ordboken" Om översättares inställning till ordböcker i ljuset av tänka-högt-protokoll	
Forfatter:	Pia Virtanen	
Kilde:	Nordiska Studier i Lexikografi 4, 1997, s. 413-422 Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Esbo 21.-24. maj 1997	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Pia Virtanen

”Jag har inte riktigt tålamod att slå upp i ordboken” Om översättares inställning till ordböcker i ljuset av tänka-högt-protokoll

The aim of this paper is to study think-aloud protocols of translation in order to find out what is the attitude of translators towards their dictionaries. Attention was paid to the dictionary users' comments on their use of dictionaries and what these comments tell about their attitude towards dictionaries in general, towards individual dictionaries and towards the information dictionaries give them.

Dictionary users appear to take a negative rather than a positive attitude towards dictionaries. The negative, sceptical attitude dominates especially with dictionaries the user does not know well or has not used before, whereas the positive attitudes and expectations seem to be connected with familiar dictionaries which the user already knows he/she can trust. It also appears that those who do not use dictionaries very much have an overall negative attitude, while the "heavy" users have a neutral rather than a positive attitude towards dictionaries and the use of them.

1 Om undersökningens syfte och material

Syftet med den undersökning som här kommer att beskrivas var att med hjälp av tänka-högt-protokoll få en uppfattning om hur ordboksanvändare förhåller sig till de ordböcker de använder. Materialet består alltså av tänka-högt-protokoll, dvs. översättarna har ombetts att tänka högt medan de översätter och kommentarerna har spelats in och littererats. Jag vill framföra ett tack till forskarna Riitta Jääskeläinen och Johanna Laukkanen vid Institutionen för internationell kommunikation vid Joensuu universitet för tillgång till materialet. Protokollen samlades ursprungligen in för andra ändamål och inte med tanke på en undersökning om ordboksanvändning (jfr Jääskeläinen 1987; Jääskeläinen 1990; Jääskeläinen, utkommer inom kort; Laukkanen 1997).

För denna undersökning har jag gått igenom protokollen för 13 översättare från sammanlagt 15 olika översättningstillfällen. Undersökningspersonerna representerar olika typer av översättare och samtidigt olika typer av ordboksanvändare; med finns personer som studerar till översättare (antingen alldeles i början eller i slutskedet av studierna), utbildade yrkesöversättare som arbetar som översättare och "lekmän", dvs. vanliga människor som varken har översättarutbildning eller erfarenhet av översättning. Av lekmännen är vissa sakkunniga inom det område som den översatta texten behandlar.

Ur tänka-högt-protokollen har jag för undersökningen valt ut de ställen som ser ut att belysa användningen av ordböcker och framför allt ordboksanvändarnas inställning till ordböckerna. Vid undersökningen har jag främst beaktat de tre följande faktorerna:

- 1) Hur förhåller sig användaren till användning av ordböcker i allmänhet?
- 2) Vad väntar sig användaren av ordböcker, vilka är hans förväntningar när han tar ordboken i sin hand?
- 3) Hur förhåller sig användaren till uppgifterna i ordboken?

Inställningen till ordböcker har i första hand utvärderats på axeln negativ–neutral–positiv. I mån av möjlighet har jag också försökt avgöra vad det är användaren förhåller sig negativ respektive positiv till, och vad som framkallar en negativ eller positiv reaktion. Undersökningskriteriet har varit att översättaren kommenterat ordboksanvändningen; handlingar som översättaren inte har verbaliserat har inte tolkats och själva översättningarna har inte undersökts.

Till föremål för en närmare granskning har jag framför allt valt kommentarer som avviker från neutrala uttryck. Uttryck för en neutral inställning är enligt min åsikt följande:

- (1) ”*mä katon mitä sanakirja antaa tästä*”
(’jag ser efter vad ordboken ger för det här’)
- (2) ”*ja nyt mä katon täst Medical Dictionarystä*”
(’nu tittar jag i Medical Dictionary’)
- (3) ”*elikkä mä tutkin tästä ... englantilais-suomalaisesta että mitä on grab*”
(’alltså jag kollar ... i den här engelsk-finska ordboken vad grab är’)

Inställningen är vanligen fortsatt neutral också då ordboken inte har svaret på frågan. Exempel på en neutral inställning i dylika situationer är följande:

- (4) ”*eipäs ollu tällä kertaa*”
(’det fanns inte den här gången’)
- (5) ”*tässoo mitään oiskohan tossa toisessa*”
(’nä här finns ingenting undrar om det finns i den där’)

Dylika neutrala kommentarer är intressanta främst i den mån det förekommer andra, positiva eller negativa, kommentarer i samband med dem.

Med hjälp av bedömningen negativ–neutral–positiv försöker jag också skapa en helhetsbild av varje ordboksanvändare och hans/hennes allmänna inställning till ordböcker. Denna allmänna inställning jämförs med i vilken utsträckning personerna verkligen använder ordböcker. Är det så att de som sällan använder ordböcker har en mycket negativ inställning till ordböcker och till att använda dem, medan de som ofta använder ordböcker i genomsnitt har en positivare inställning?

Det problematiska med protokollen som undersökningsmaterial är hur mycket de egentligen säger om verkligheten. Alla översättare tar nämligen inte översättningsprovet och provsituationen på allvar:

- (6) ”*jos mä joutuisin tosiasiasa tekemään tälläst käännöstä ni kyl mä niit [sanakirjoja] käyttäisin*”
(’om jag var tvungen att översätta en sån här text på riktigt så skulle jag nog använda dom [ordböckerna]’)
- (7) ”*no hyvä on tämä on semmonen sana ... jonka tarkistaisin mutta kun tämä on pelkkää leikkiä niin minä en tarkista*”
(’okej, det här är ett ord... som jag skulle kolla upp men eftersom det här bara är på låtsas så kollar jag inte’)

Provsituationen kan naturligtvis vara en orsak till att man inte alls använder ordböcker. Alla kommenterar inte heller det de gör på samma sätt. Att tänka högt och välja vad man säger högt är mycket individuellt.

I det följande går jag igenom de tre ovan nämnda frågorna – hur förhåller sig användaren till användning av ordböcker i allmänhet, vad väntar sig användaren av ordböcker och hur förhåller sig användaren till uppgifterna i ordboken – och ger exempel från varje grupp. Jag avslutar med att sammanfatta resultaten för de tre grupperna och skapa en helhetsbild av inställningen till ordböcker.

2 Inställningen till ordböcker i allmänhet

Den allmänna inställningen till ordböcker är till största delen neutral, men också negativa förhållningssätt förekommer i viss mån. Positiva omdömen tycks främst gälla någon viss ordbok, och exempel på detta behandlas därför i kapitel 3.

Exempel på en något negativ inställning har vi bl.a. i de följande:

- (8) *"onks toi ... sitten taas semmonen asia joka täytyy kattoo"*
(‘är det där nu ... igen en grej som jag måste slå upp’)
- (9) *"en viitti tarkistaa ... mitähän tää nyt ois ... pitääks toi sana kattoo"*
(‘jag ids inte kolla det här ... vad kan det vara ... borde jag slå upp det’)

Orsaken till att man inte tar sig för att använda ordböcker kan vara bristande tålamod (jfr också artikelns rubrik). I stället för att använda ordböcker översätter man t.ex. med stöd av sitt eget ordförråd eller språköra:

- (10) *"sit todennäkösesti mun pitäs tää tämmönen ... yhdistelmän lyhenne NADPH ... se mun pitäs sitte kuitenkin jostakin ... tai sit mä tekisin ... ton suomenkielisee asuun ... jos ... se tulis päästä et mikä se on"*
(‘sen borde jag antagligen ta reda på ... en sån här förkortning NADPH ... det borde man hitta nånstans ... eller så kan jag ... skriva om det på finska ... jag kanske kommer på det själv’)

Också i fråga om rubriken litar översättaren på sitt eget språköra:

- (11) *"se on ehkä parempi et mä vaan mietin"*
(‘det är kanske bäst att jag bara funderar’)

Ibland upplevs en kollega eller en expert inom ett visst område som en bättre informationskälla än ordboken:

- (12) *"ja tätä tällästä minä en edes etsi sanakirjasta koska ... hyvin paljon helpommalla pääsee ku soittaa jollekii lääkärille"*
(‘och såna här ord slår jag inte ens upp eftersom ... det är mycket enklare att ringa till nån läkare’)

En särskild grupp utgör de översättare som in i det sista väntar med att kontrollera ett ord i en ordbok, och som kanske till slut inte alls slår upp ordet. Detta kan tolkas som en negativ inställning, men det kan också vara en medveten strategi hos en rutinerad översättare som vet att ordets

betydelse och motsvarigheten på målspråket framgår av sammanhanget när man läser vidare i texten. Samtliga citat nedan är av samma översättare då han/hon översätter en och samma text:

- (13) ”*mikä sitte on toi fatty constituents ... oisko se sitte ... rasva-aineet ... kyl mun pitää toi jostain kattoo et onks ne rasva-aineita vai mitä ne on ... palataan siihen mä katon sen sitte lopussa ... pitää tarkistaa*”

(’vad är det här fatty constituents då ... kan det vara ... fettämnen ... det där måste jag nog kolla nånstans, om det är fettämnen eller vad det är ... jag kommer tillbaka till det senare jag kollar sen på slutet ... måste kolla’)

”*rasva- ... mikä perhana se on ... nyt ku ois se yks kirja tässä ni sieltä se selviäis mutta kun sitä ei oo ... sieltä se löytys tuo heti mutta ehkä se pitää kattoo tuolta ... tietosanakirjasta ... ni tai ... sitä vois tietysti ettii tost ... mikä tää nyt on tää suomen sanakirja tää nykysuomen sanakirja sieltäki sitä vois tonkia et ... onks siinä rasva-aine ... vai jätäks mä sit kokonaan ton pois ... nythä mä taas pääsisin täst oikotietä sillee et mä ... jätän ton poies*”

(’fett- ... vad fan kan det vara ... om jag nu hade den där boken så skulle jag få veta det, men när jag nu inte har den ... där skulle jag hitta det på direkten men jag måste kanske kolla i ... uppslagsboken ... ja eller så ... man kunde förstås titta i ... vad är det nu den heter den där finska ordboken, nufinsk ordbok, där skulle man kunna gräva fram det ... om dom har fettämne ... eller ska jag stryka det helt och hållet ... det skulle ju vara en bra genväg att ... stryka det’)

”*elikkä mä oon nyt ... tehny täst tämmösen oikotien mut tota ... mun pitää viel kattoo et jos mä sen jostaki helpolla ... jos mull on aikaa esimerks kaks päivää penkoo et ... mikä on fatty constituents no ei siihen nyt kahta päivää mee ... mut katsotaan sitä vielä tossa tarkistusvaiheessa*”

(’nu har jag alltså ... tagit en liten genväg här men ... jag måste kolla om det går lätt att hitta det nånstans ... om jag till exempel hade två dagar på mig att rota fram det ... fatty constituents men inte tar det ju två dagar ... men jag kollar det sen när jag kontrolläser’)

”*fatty constituents katotaas viel kerran advanced learners dictionaryä*”

(’fatty constituents vi ska ännu se vad dom säger i advanced learners dictionary’)

Först nu slår översättaren alltså upp ordet i en ordbok för första gången! ... och bestämmer sig till slut för att stryka hela uttrycket:

”*joo ja mitä mä oon täs pohtinu tätä fatty constituents ni mä ... mä jätän sen härskisti pois*”

(’jaa och så har jag kommit fram till att det här fatty constituents så ... det stryker jag helt fräckt’)

3 Förväntningar på ordböcker

Med förväntningar på en ordbok avses här användarens förväntningar på en viss ordbok; är den till hjälp och finns det sökta ordet i den? Förväntningarna är snarare negativa än positiva, men också positiva förväntningar förekommer:

- (14) *"nyt mennään sitten saman sanan kohdalla ... tähän toiseen ... ja se ei tunne sitä kuten olet- ... ah tuntee"*
(‘nu slår jag upp samma ord i ... den här andra ordboken ... och som väntat känner den inte till – ...ah, det gör den visst’)
- (15) *"entsyymi on entsyymi mut voin mä nyt kattoo mitä se suomeks sitten on jos toi ylipäättään on selitetty"*
(‘enzym är enzym men visst kan jag slå upp vad det är på finska om det nu alls förklaras’)

En del av de negativa förväntningarna är motiverade, men orsaker till en skeptisk inställning (eller vilken inställning som helst) anges förargligt nog ytterst sällan:

- (16) *"onks se semmone ku nation society ... mistä mää sen nyt tarkistaisin ... ei se voi olla tässääkään tässä englantilais-suomalaisessa ... se on nii uus sana et se ei näis sana-kirjois"*
(‘kan det vara nation society ... var ska jag nu hitta det ... det kan inte finnas i den här engelsk-finska ordboken ... det är ett så nytt ord att det inte finns i dom här ordböckerna’)
- (17) *"nikotiiniamidi se ehkä on mutta mie nyt vielä katon että onko täällä ... ei täällä kyllä varmaa oo tää menee niin spesifiks pitäs olla jo tuo ... kemian sanasto"*
(‘nikotinamid kan det vara men jag kollar ändå om det finns här ... det finns nog inte det är så specifikt jag borde ha ... kemilexikonet’)

Ordboksanvändaren kan alltså tvivla på om ordboken innehåller nyare ord och specialterminologi inom olika områden. I materialet förekommer också att användarna tvivlar på att sammansättningar och förkortningar finns i ordböckerna.

Positiva förväntningar förekommer inte i lika hög grad som negativa. Det intressanta är att användarna vanligen ställer sig positiva och hoppfulla till en viss specifik ordbok som de känner till och litar på:

- (18) *"oisko tässä mitään mielenkiintoista vastinetta ... tälle knock outille ... tästä joskus löytyy ... sellasta mitä ei iite sillä hetkellä keksi"*
(‘undrar om här finns någon intressant motsvarighet ... till knock out ... i den här hittar man ibland ... sånt som man själv inte kommer på när det gäller’)
- (19) *"lipids no ne on tietysti lipidejä iha vaa ... tämä kirja ei petä koskaan ... lipidi ... no ni"*
(‘lipids det är ju förstås lipider det ... den här boken lämnar en aldrig i sticket ... lipid ... så där ja’)
- (20) *"nyt mä oikeestaan tarvitsisin jonkun josta näkisin tuon lipid-sanan ... tää on selvästi tietenkii lääketieteen termi eli esimers ... semmonen ku pesonen-ponteva muistaakseni on tää ... lääketieteen sanakirja ... mä luulen et se siinon"*

(’nu behöver jag egentligen en bok där jag skulle hitta lipid ... det här är alldeles tydligt en medicinsk term så till exempel ... det är visst Pesonen-Ponteva ... medicinsk ordbok ... där tror jag det finns’)

- (21) ”*toi on kuitenkin tota siin nykysuomen sivistyssanakirjassa ... se mun pitää tarkistaa*”
(’det där finns i alla fall i ordboken över främmande ord... det måste jag kolla’)

Bland de 13 översättningarna är uttryck för positiva förväntningar så sällsynta att de ovan citerade utgör så gott som samtliga!

4 Inställningen till uppgifterna i ordboken

Inställningen till uppgifterna i ordboken har undersökts framför allt med avseende på hur den belyser inställningen till ordböcker och användningen av ordböcker i allmänhet. Också här har endast verbaliserade uttryck för en viss inställning beaktats, även om det vore intressant att försöka tolka de lösningar översättningarna valt. Litar användaren på ordboken så att han/hon accepterar de uppgifter den ger utan att tvivla på dem, vilket talar för en positiv inställning, eller tvivlar användaren alltid på uppgifterna och löser frågan på egen hand, på ett från ordboken avvikande sätt, vilket i sin tur kunde tolkas som en negativ inställning? Spekulationer av detta slag ingår dock endast i sammanfattningen av undersökningsresultaten.

Största delen av kommentarerna är neutrala och förvånansvärt ofta bibehålls den neutrala inställningen trots att ordboken inte erbjuder någon lösning (jfr exemplen 4 och 5). Ibland förekommer dock negativa kommentarer då ordboken lämnar användaren i sticket:

- (22) ”*no eihän tässä tietenkään sellasta ole*”
(’nej det är klart att det inte finns i den här ordboken’)
- (23) ”*mahtaakohan tämä tuntea lipidejä ... tunteekohan sitä ... ai kun hauskaa ei ollenkaan ... minä sitten oletan että ne ovat niitä miksi minä niitä huulen*”
(’undrar om dom känner till lipider ... få se ... nej men så trevligt, det gör dom inte ... alltså utgår jag från att det är som jag tror’)

En negativ förhandsinställning tycks förstärkas om en viss uppgift saknas i ordboken. En ordbok som inte kan vara till hjälp i en viss situation kritiseras ofta för att vara begränsad, värdelös eller föråldrad:

- (24) ”*ootas mä katon ... ton triglyseridit vielä täältä mutta valitettavasti sitä ei täältä löydy ... tämä on erinomaise suppea ... hyödyttömiä sanakirjoja*”
(’vänta jag ska se efter ... vad triglycerider är för nåt men det har dom inte i den här ordboken tyvärr ... den är otroligt begränsad ... värdelösa ordböcker’)
- (25) ”*katotaanpas se ... grandiosity ... miksi tässä ei oo sitä sanaa ... sehä on ihan tavallinen sana ... tuo on kyllä hirveen vanha tuo lääketieteen sanakirja*”
(’nu ska vi se ... grandiosity ... varför har dom inte det ... det är ju ett vanligt ord ... den är nog hemskt föråldrad den här medicinska ordboken’)

Mera specifikt kan kritiken gälla att ordboken inte känner till vanliga ord (ex. 25) eller specialterminologi. En annan sak är om den konsulterade ordboken är den bästa möjliga för ordet i fråga!

Också då ordboken känner till ett ord är användaren inte alltid nöjd med motsvarigheterna:

- (26) "constituents ... ei kyllä minä tiedän mitä se on ... katsotaan mitä hän ehdottaa ... ainesosa ... ja minä kun en siitä pidä"
('constituents ... det vet jag nog vad det är ... vi ska se vad dom föreslår ... beståndsdel ... men det tycker jag inte om')
- (27) "ei nyt kovin valaiseva selitys ... jos se sitte ois vaa joku ... triglyseriini ... ei se nyt oikee hyvältä kuulosta mutta ku ei ole kemia pohjatietoja nii ei oikee onnistu"
('det var då ingen speciellt upplysande förklaring ... kanske det bara är nåt slags ... triglycerin ... det låter inte riktigt bra men när man inte har några baskunskaper i kemi så går det inte riktigt')

Man kan alltså tycka att en motsvarighet inte är bra eller att en förklaring inte ger den upplysning man hade hoppats på. Orsaken till att användaren inte vill följa ordboken tycks ofta vara att nyansen inte är den rätta eller att ordet inte låter eller ser bra ut.

En av översättarna tycks känna skadeglädje när ordboken inte vet mera än han/hon själv:

- (28) "onks toi acid happo on sitten taas semmonen asia joka täytyy kattoo ... no nyt pitäs ruveta löytymään ... happo ... hähhähähäh olin oikeassa"
('jaha acid syra är också en grej som jag måste kolla ... nu borde jag hitta det ... syra hahahahaaaa jag hade rätt')
- (29) "knock lyödä iskeä kumauttaa niinku en tietäis"
('knock slå smälla drämma till som om jag inte visste det')

Förutom att ord saknas kan en ordbok kritiseras för att den innehåller för mycket information, för många ord.

Positiva kommentarer i de fall då ordboken känner till ett ord som användaren letat efter eller då ordboken erbjuder andra intressanta lösningar förekommer ytterst sällan:

- (30) "you are looking pretty dicky hähhäh ... eli olet kurjan näköinen ... tässähän hyvä fraasi on"
('you are looking pretty dicky hehehee ... det vill säga du ser för asig ut ... det var ju en bra fras')
- (31) "knock the bottom out of his argument ai ku upee sanonta"
('knock the bottom out of his argument oj vilket flott uttryck')

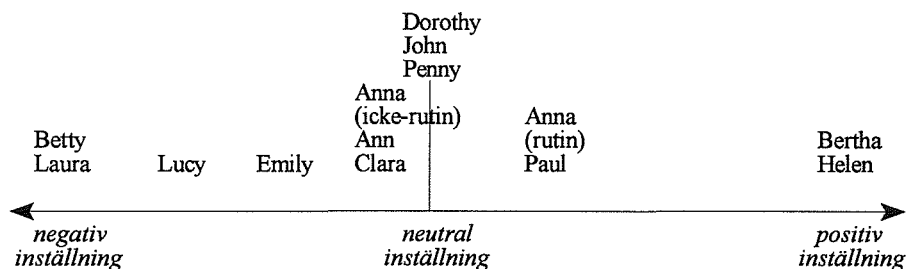
Dessa positiva kommentarer kommer i denna användargrupp alla från lekmän som i allmänhet sällan använder ordböcker och som blir positivt överraskade av det ordboken har att erbjuda.

En bra motsvarighet eller en bra förklaring kan alltså få beröm, men oftast kommer den positiva inställningen fram då ordboken väcker en ny tanke, ger ett gott råd eller då den bekräftar användarens egen uppfattning. Det är tydligen inte så vanligt att man kommenterar den hjälp man fått av ordboken, och ännu mindre kommenterar den positivt.

5 Sammanfattning utgående från de tre aspekterna: en helhetsbild av varje översättare

Utgående från de ovan undersökta tre aspekterna och från läsning av de enskilda protokollen har jag försökt skapa en helhetsbild av den allmänna inställningen hos var och en av de 13 översättarna. Är den allmänna inställningen snarast neutral, något negativ eller något positiv, eller klart negativ eller positiv? Helhetsbilden baserar sig i hög grad på det samlade intrycket och inte så mycket på noggranna uträkningar av antalet positiva eller negativa kommentarer. I figur 1 har alla översättare (med fiktiva namn) placerats på axeln negativ–neutral–positiv¹:

Figur 1. En helhetsbild av inställningen hos var och en av de 13 översättarna.

Översättarna Dorothy, John och Penny har alltså den neutralaste inställningen. Den mest negativa inställningen har Betty och Laura, den mest positiva Bertha och Helen. En negativ inställning, antingen något negativ eller klart negativ, tycks vara vanligare än en allmänt positiv inställning.

Innan jag började med undersökningen var tanken att förklaringen till de olika översättarnas olika inställning kunde ligga i deras bakgrund. Framför allt hade det varit intressant att få klarhet i vad en negativ inställning berodde på. De uppgifter som finns till hands om översättarnas bakgrund räcker dock inte till för generaliseringar av detta slag. Spridningen är så stor att man inte kan säga att lekmännen (Laura, Ann, Paul och Helen) skulle ha en viss inställning och yrkesöversättarna (Betty, Lucy, Anna, John och Penny) en annan, eller att en viss inställning är typisk för studerande (Clara och Dorothy, första årets studerande och Emily och Bertha, femte årets studerande), eller att inställningen utvecklas på ett visst sätt med studier, arbetserfarenhet och ålder. För att kunna göra dylika generaliseringar borde man ha mera information om ordboksanvändarnas bakgrund.

Vilken är då inställningen hos dem som använder ordböcker mycket sällan å ena sidan och dem som använder ordböcker ofta å andra sidan? Är de som ofta använder ordböcker alltid positivt inställda till dem och de som sällan använder ordböcker negativt inställda?

¹ Översättarna Anna och Betty har båda gjort två översättningar, av vilka den ena är en "rutinöversättning", dvs. en text av det slag som personerna normalt översätter i sitt arbete som yrkesöversättare, och den andra är en "icke-rutinöversättning", dvs. en text av det slag som personerna vanligen inte översätter i sitt arbete. Anna har olika inställning när det gäller rutinöversättningen och icke-rutinöversättningen.

De som mycket sällan använder ordböcker (Betty, Laura, Lucy, John, Penny, Paul och Helen) tycks till stor del vara negativt inställda till ordböcker och till att använda dem. Det finns dock också undantag: lekmannaöversättaren Helen använder inte ordböcker i någon större utsträckning men är entusiastisk över vad som finns i dem. Här kan det vara fråga om nyhetens behag.

Medan de som sällan använder ordböcker tycks ha en klart negativ inställning, har de som ofta använder ordböcker (Anna, Clara och Dorothy) däremot så gott som undantagslöst en mycket neutral inställning till ordböcker. Dessa "storkonsumenter" använder dessutom ordböcker framför allt till att hitta idéer eller kontrollera så gott som allt de skriver. Mycket ofta söker översättaren något som han eller hon själv inte kommer på: modeller, idéer, alternativ, råd, något genialt eller intressant (jfr bl.a. ex. 18 ovan). Ännu vanligare tycks det vara att man söker bekräftelse på egna uppfattningar och gissningar. Man kontrollerar att ett ord existerar, att det betyder det man tror, att det skrivs och används som man tänkt sig (jfr t.ex. exemplen 13, 15, 16, 17, 19 och 26). En stor del av ordboksanvändningen består alltså av kontroll av det man redan vet.

6 Sammanfattning

Det allmänna intrycket vid undersökning av tänka-högt-protokollen är att inställningen till ordböcker är negativ; en klart positiv inställning förekommer sällan. Med detta material och dessa bakgrundsuppgifter som utgångspunkt förblir frågan om varför ordboksanvändarna har denna inställning till stor del obesvarad.

Det verkar i alla fall som om man förhåller sig positiv till en bekant ordbok, en ordbok som man känner till och litar på. Osäkerheten i fråga om vad man kan vänta sig av olika ordböcker ligger till grund för den allmänt negativa inställningen, man förhåller sig alltså mer skeptisk till en obekant ordbok. Också när det gäller att hitta nyare ordförråd och specialterminologi är inställningen skeptisk. Detsamma gäller sammansättningar och förkortningar.

Ordböcker får sällan beröm, men en bra motsvarighet eller förklaring, en ny tanke eller ett gott råd får ibland ros. Desto mera kritiserar ordböcker då ord eller förklaringar saknas eller då man är missnöjd med en motsvarighet eller förklaring. Användaren kan kritisera ordboken dels för att den är för begränsad, dels för att den är för omfattande eller t.ex. för föråldrad. Det är förargligt då "vanliga" ord och specialtermer saknas, men lika ofta irriterar det faktum att ett ord eller uttryck "inte låter bra".

Hur ofta man använder ordböcker säger inte nödvändigtvis något om inställningen till dem; de som sällan använder ordböcker har nämligen en allmänt negativ inställning till dem, medan de som ofta använder ordböcker inte är särskilt positiva utan snarare neutralt inställda till dem. De som saknar tålamod att använda ordböcker översätter hellre med hjälp av sitt eget ordförråd eller språköra, eller vänder sig till en kollega eller en expert. Åtminstone bland dem som ofta använder ordböcker är den vanligaste användningssituationen kontroll av det man vet från förut.

Nämnda undersökningar

Jääskeläinen, Riitta 1987: What happens in a Translation Process: Think-aloud Protocols of Translation. Joensuu universitet, Institutionen för internationell kommunikation. Pro gradu-avhandling.

Jääskeläinen, Riitta 1990: Features of Successful Translation Processes: A Think-aloud Protocol Study. Joensuu universitet, Institutionen för internationell kommunikation. Licentiatavhandling.

Jääskeläinen, Riitta, utkommer inom kort: Tapping the Process: An Explorative Study of the Cognitive and Affective Factors Involved in Translation. Joensuu universitet, Institutionen för internationell kommunikation. Doktorsavhandling.

Laukkanen, Johanna 1997: Affective Factors and Task Performance in Translation. Joensuu universitet, Institutionen för internationell kommunikation. Licentiatavhandling.

Översättning till svenska av Susanna Karjalainen